

Рецензія на: Konrad Meus, 2021. Izba Handlowa i Przemysłowa we Lwowie (1850–1918). Instytucja i ludzie. Kraków: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu pedagogicznego, 786 s. ISBN 978-83-8084-781-1

The Review of: Konrad Meus, 2021. The Chamber of Commerce and Industry in Lviv (1850–1918). Institution and People. Cracow: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu pedagogicznego, 786 p.

Актуальність даного монографічного дослідження не викликає сумнівів, адже Львівська торгово-промислова палата, створена 1850 р. (впродовж історичного розвитку її назва неодноразово змінювалася, далі – Палата торгівлі та промисловості), активно діє і сьогодні з метою створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності у регіоні, налагодження тісних торговельних зв'язків між суб'єктами підприємства України та зарубіжних країн, представлення інтересів підприємств у відносинах з органами державної влади та місцевим самоврядуванням. Про рівень зацікавлення львів'ян історією створення та діяльності цієї інституції свідчить реалізація дослідницького мікропроєкту з метою соціотопографічної реконструкції торгових і купецьких середовищ міжвоєнного Львова за допомогою інтерактивної мапи міста¹. У цьому контексті важливо також згадати про співпрацю Львівської торгово-промислової палати зі створеною 1992 р. Польсько-Українською Господарчою Палатою, яка активно працює нині для розвитку польсько-українських економічних і культурних відносин (останній статут організація затвердила в 2022 р.)².

Історії створення та функціонування Палати торгівлі та промисловості у 1850–1918 рр. присвячена монографія польського дослідника з Кракова Конрада Меуса. Українські ж науковці ґрунтовніше досліджують міжвоєнний період: проблематиці промислового розвитку Галичини цього часу присвячені праці Володимира Несторовича³, Ольги Вербової⁴, Романа Масика⁵, Андрія Безсмертного⁶.

¹ Купецтво у міжвоєнному Львові. [online] Доступно: <https://lia.lvivcenter.org/uk/themes/interwar-merchants/>. [Дата звернення: 20.03.2024].

² Польсько-Українська Господарча Палата. [online] Доступно: <https://www.pol-ukr.com/uk/>. [Дата звернення: 20.03.2024].

³ Несторович, В., 1977. Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920–1945. Торонто: Клуб українських професіоналістів і підприємців. 342 с.

⁴ Вербова, О., 2001. Західноукраїнське приватне підприємство міжвоєнного часу. Львів: Піраміда. 212 с.

⁵ Masyk, R., 2023. Eastern Galicia in the Polish Economic System between the Two World Wars. *Trimarit*, 2, pp.65–84.

⁶ Безсмертний, А., 2014. Громадсько-політична діяльність львівських купців у 1920–1930-х роках ХХ століття. *Вісник Національного технічного університету “ХПІ”*. Серія: Актуальні проблеми історії України, 54(1096), с.23–29.

Монографія К. Меуса має всі ознаки наукового видання. Представлені розділи дослідження висвітлюють основні напрями діяльності Палати торгівлі та промисловості: організаційну структуру, політику в торговельній, промисловій, комунікаційній, суспільній, освітній, фінансовій сферах. Автор також створив просопографічний портрет інституції окресленого періоду. На окрему увагу заслуговує біографічний словник, в якому відображені основні віхи життя 200 осіб, чия діяльність пов'язана з Палатою торгівлі та промисловості. Для швидшої орієнтації читача додано іменний покажчик.

Вражає солідна джерельна база дослідження: автор зібрав і систематизував значний фактичний матеріал з чотирьох польських архівів (Варшави, Кракова, Познаня), трьох архівів України (Львова та Івано-Франківська), двох австрійських та єрусалимського. Окрему групу джерел становлять матеріали з відділів рукописів бібліотек Відня, Кракова, Львова. Дослідження базується також на значному масиві нормативно-правових документів, періодичних видань польською, німецькою, англійською й українською мовами, мемуарів. Репрезентовані джерельні матеріали стосуються насамперед конкретних деталей у діяльності Палати торгівлі та промисловості, внеску окремих її представників в економічний розвиток краю. Використані численні наукові праці. Все це в комплексі дало змогу К. Меусу створити цілісну картину діяльності даної інституції.

У ході дослідження автор намагався дати відповідь на головне питання, яке поставив перед собою: якою мірою Палата торгівлі та промисловості й пов'язана з нею економічна еліта вплинули на суспільно-економічний розвиток Львова та Східної Галичини загалом (s. 14).

У першому розділі – “Організаційна структура” – К. Меус визначив територіальний обсяг дії інституції, проаналізував правову підставу її створення та діяльності, а також розглянув конкурсні проекти майбутньої споруди Палати торгівлі та промисловості. Варто зазначити, що будівля даної установи за проектом тандему архітекторів Альфреда Захаревича та Тадеуша Обмінського стала знаковою для Львова (споруджена в 1907–1910 рр.), оскільки саме з неї почався новий етап у міській архітектурі. Автор розкрив тісні контакти Торговельної Палати (початкова назва) з такого ж типу польськими структурами та особливій співпраці з аналогічними інституціями у Відні та Лондоні (s. 127). Водночас він констатував, що динамічних контактів з українськими організаціями не спостерігалось, що пояснює незначною участю українських міщан у торгівлі та ремеслі Львова. Ситуація почала змінюватися лише у міжвоєнний період – після створення 1923 р. Союзу українських купців⁷, відділення якого почали діяти в Станіславові, Коломиї, Перемишлі, Самборі та Стрию (s. 141). Таку ж думку висловив й український дослідник В. Несторович: він стверджував, що на межі XIX–XX ст. українських купців на західних землях майже не було⁸.

Політиці інституції в торговельній та промисловій сферах присвячені два наступні розділи: “Торговельна політика”, “Політика промислова”. У них автор констатує, що саме завдяки діяльності Палати торгівлі та промисловості Львів напередодні Першої світової війни став потужним торговельним центром цієї частини Європи (s. 146). К. Меус виокремив чотири головні напрями діяльності інституції у торговельній політиці. Насамперед, це консультації щодо укладення та перегляду міжнародних договорів: особливе значення мали договори Австро-Угорщини з Німеччиною, яка була

⁷ Докладніше про створення та діяльність Союзу українських купців можна прочитати в дослідженні В. Несторовича, який наголошує, що саме зміна політичної ситуації в міжвоєнній Польщі дала поштовх до самоорганізації українського купецтва: Несторович, 1977, с. 20–123.

⁸ Несторович, 1977, с. 187.

головним ринком збуту деревини з Галичини; окрім того, запекла боротьба львів'ян за захист внутрішнього австрійського ринку від потоку дешевих сільськогосподарських товарів і нафтопродуктів з Росії, які становили значну загрозу для галицької нафтової промисловості на початку ХХ ст. (s. 205). Серед наступних пріоритетних напрямів у торговельній діяльності автор називає формування товарно-зернової біржі, захист торговельних марок і зразків, роботу регіональних ярмарків і ринків.

У промисловій сфері активність Палати торгівлі та промисловості зосереджувалася головню на наданні фахових висновків при вирішенні правничо-організаційних суперечок навіть поза межами Галичини. К. Меус наголошує на участі львівських радників у загально-австрійських дебатах щодо захисту промислових брендів і патентів, висновкові рішення яких були навіть включені в Австрійський патентний акт 1897 р. (s. 280). Ще однією визначальною сферою діяльності в межах промислової політики було посередництво між державою та підприємцями, особливо актуальне в намаганнях отримати доступ до вигідних державних контрактів. Важливе місце займали акції інституції у напрямі промоції розвитку вітчизняного виробництва на регіональному, державному та міжнародному рівнях. Палата торгівлі та промисловості досягала цього передовсім шляхом організації ярмарків і виставок, створенням можливостей для участі в них. Так, однією з найзначніших стала участь в організації Галицької Крайової виставки у Львові 1894 р., яка охоплювала всі галузі тодішнього господарства Галичини та дала поштовх для розвитку цілого краю.

Одним із провідних факторів формування та розвитку промислових комплексів й економічного зростання загалом є транспортні комунікації. Щільність шляхів сполучення та їх пропускна спроможність на межі ХІХ–ХХ ст. визначали рівень просторової доступності певних ресурсів виробництва. Це добре розуміли і члени Палати торгівлі та промисловості, діяльності яких у сфері налагодження не тільки транспортної, а й інформаційної комунікації присвячений четвертий розділ монографії – “Політика комунікаційна”. У ньому автор наголошує, що Палата торгівлі та промисловості приділяла значну увагу також питанням тарифів, позаяк збори галицькими залізницями були значно вищими, ніж на теренах інших земель Австро-Угорської монархії, що негативно впливало на конкурентну спроможність товарів з Галичини.

Розділ “Політика суспільна” К. Меус присвятив висвітленню політики Палати торгівлі та промисловості в суспільній сфері, окресливши такі її напрями: забезпечення прав промислових працівників і ремісників (вирішення конфліктів з працедавцями, соціальне страхування, проблеми охорони здоров'я та безробіття), добродійні та патріотичні акції. Щодо останніх, то автор стверджує, що вони стосувалися головню польських ініціатив, хоча траплялися й поодинокі випадки підтримки українського національного руху. Зокрема, К. Меус наводить приклад українського купця Михайла Димета – радника Палати торгівлі та промисловості, котрий з другої половини ХІХ ст. був власником надзвичайно популярного магазину з предметами церковного вжитку на пл. Ринок⁹. Він доклав зусиль до створення українського товариства “Побратим” (1872), першого українського театру, фінансово підтримував діяльність “Просвіти” та Літературного, згодом Наукового, товариства ім. Шевченка (s.381).

В окремий розділ “Політика освітня” К. Меус виділив в сфері освіти, яка видозмінювалася та розвивалася в умовах економічних трансформацій другої половини

⁹ Ґрунтовну інформацію про діяльність М. Димета подає В. Несторович. Див.: Несторович, 1977, с. 272–274.

XIX–початку XX ст. Власне, йшлося про збільшення кількості фахових працівників в економічній сфері. Серед перших успішних кроків Палати торгівлі та промисловості в освітній політиці автор справедливо відзначає утворення 1853 р. Промислової школи, згодом трансформованої (1870) в Міську промислово-торговельну школу (s. 389–390). Автор аналізує діяльність Палати торгівлі та промисловості щодо відкриття нових освітніх закладів та підтримки наявних: Державної промислової школи (1890), Товариства торговельної школи (1908) (s. 397, 412). І все ж виняткову роль у наданні вищої професійної освіти в сфері торгівлі, на думку автора, відіграла Торговельна академія (1899) – провідний заклад освіти торговельного профілю в міжвоєнній Польщі. Високо оцінено також Технологічний інститут (1908), історію створення та функціонування якого детально висвітлено у монографії. Автор на основі віднайдених у Відні матеріалів доводить, що початком діяльності закладу (під назвою Технологічний музей) варто вважати саме 1908 р. (s. 427). К. Меус наголошує, що хоча Львів і був центром здобуття професійної освіти в Східній Галичині, проте Палата торгівлі та промисловості підтримувала професійну освіту і поза межами міста (s. 406, 408).

Сьомий розділ вже самою назвою – “Політика фінансова” – апелює до фінансової політики Палати торгівлі та промисловості. На підставі здійсненого аналізу К. Меус робить висновок про концентрацію її зусиль головно в кредитно-банковій діяльності, оскільки в другій половині XIX ст. загальний доступ до дешевих кредитів був одним із стовпів модернізації промисловості та торгівлі. До найважливіших успіхів Палати торгівлі та промисловості в цій галузі, наголошує автор, безперечно, належала підтримка розширення мережі кредитних установ, зокрема й Галицького крайового банку (1883), який вважався головною зброєю в боротьбі з лихварством і стимулятором розвитку кредитного ринку в Галичині.

У восьмому розділі – “Люди Палати” – автор зробив спробу представити просопографічний портрет Палати торгівлі та промисловості. Такий метод передбачає поєднання декількох ознак, за якими досліджується група – 198 радників, причетних до діяльності інституції у 1850–1914 роках. Автор проаналізував географічне походження, професійне заняття, майновий статус, релігійну приналежність, національність. Як висновок: понад 76% членів Палати торгівлі та промисловості походили зі Львова (s. 478), понад 43% – були купцями (s. 483). Щодо майнового статусу: аналіз ринку нерухомості свідчить про те, що представники Палати торгівлі та промисловості були власниками хоча б одного об'єкта нерухомості (s. 485). Отже, це були заможні особи в торгово-промислових колах, зокрема Зигмунт Леваковський, якого сучасники вважали мільярдером. З огляду на це, К. Меус ставить перед собою питання: чи факт обіймання заможними підприємцями посад у Палаті торгівлі та промисловості не спричинив олігархізації самої установи, керівництво якої могло не прислухатися до потреб та голосів простих ремісників та купців? Автор погоджується з оцінкою засновника польської школи економічної історії Францішека Буяка, що факт переваги заможних купців і промисловців у складі установи був закономірним явищем для того часу, але при цьому інституція не нехтувала потребами ремісничих кіл. Досліджуючи релігійні вподобання радників, К. Меус стверджує, що від початку діяльності Палата торгівлі та промисловості об'єднувала в своїх лавах представників різних вірувань і така співпраця якнайтісніше проявлялася по лінії “християни – представники юдейської віри”. Відсоткова участь євреїв в інституції, за даними на 1912 р., становила 62,5% осіб (s. 493). Апелюючи до багатокультурності Львова, автор наводить дані про чисельність українців серед посадових осіб інституції, аргументуючи їх незначну

кількість меншістю українців у місті (s. 495). Власне серед найвідоміших їх представників він називає львівського купця Михайла Димета. Проведене дослідження дало підстави автору для висновку, що Палата торгівлі та промисловості була осередком економічної еліти міста та регіону.

Особливу цінність книжки становить біографічний словник (с. 511–700), який містить відомості про 17 президентів та віце-президентів Палати торгівлі та промисловості, сімох секретарів та їхніх заступників, 176 радників. За словами автора, він доклав чимало зусиль для з'ясування осіб, прізвища та імена яких були тотожні, але відрізнялася їхня професійна діяльність (s. 28). К. Меус визнав, що свідомо значну частину дослідження присвятив віднайденню та відображенню даних головних біографічних віх перелічених осіб, рішення яких були вирішальними для Палати торгівлі та промисловості.

Проведене К. Меусом дослідження дає позитивну відповідь на питання про роль і вплив Палати торгівлі та промисловості на суспільно-економічний розвиток Львова і регіону загалом. Хоча, як стверджує автор, інституція і функціонувала на периферії Імперії, все ж її представники робили все для задіяння модернізаційних процесів у Галичині (s. 501). Більшість ініціатив установи безпосередньо чи опосередковано впливала на суспільно-економічний розвиток краю.

Окремо варто відзначити високу якість поліграфічного виконання монографії, що містить портретну галерею діячів Палати торгівлі та промисловості (37 осіб), фотографії головних будівель Львова, безпосередньо пов'язаних з діяльністю інституції (10 світлин) та дотичних до неї адміністративних і господарських будівель (7 світлин), окремих документів.

У підсумку варто відзначити, що польська історіографія збагатилася ґрунтовним дослідженням діяльності такої важливої для економічного розвитку краю інституції – Палати торгівлі та промисловості. Авторіві вдалося вирішити головне завдання: заповнити прогалину в її висвітленні на тлі детальної характеристики суспільно-економічного розвитку Львова та регіону. Водночас монографія К. Меуса відкриває чимало перспектив для подальших досліджень і для українських учених. Ця праця буде цікава не тільки для фахових істориків, а й загалом для всіх, хто цікавиться історією рідного краю.